

ЗАКРИВАВЛЕНЕ ПРИДЕСЕННЯ 1918—1919 рр.

«Терор — марні жорстокі, здійснювані людьми, які самі бояться».

Ф. ЕНГЕЛЬС.

Останнім часом ми дедалі частіше замислюємося над нашим минулим.

Хто ми? Чий сини?

Яких батьків?

ці питання непокоять думку, будять національну свідомість, примушують «в пекельних муках» згадувати «загублене ім'я». Споконвічне бажання самим господарювати на власній землі було негасимим ідеалом для українського народу. Гадалося, що після падіння самодержавства українці, як й інші народи, розправлять крила, виявлять свою національну індивідуальність. Однак історія розпорядилася інакше: більшовицький переворот перекреслив ці надії. Народилася нова імперія, влада в якій монополює належала привілейованій верстві — партійній бюрократії, а на політичній арені з'явилася «нова історична спільність» — «советський народ».

За час свого володарювання більшовицько-комуністичній диктатурі вдалося створити витончену систему придушення інакомислення (навіть у власному середовищі). У різні роки вона мала або кривавий, аж до геноциду проти власного народу включно, або більш «цивілізований», як-то за хрущовської відлиги і горбачовської перебудови, характер. Ця система скалічила та обірвала життя десятки мільйонів ні в чому не винних людей, серед яких були і мільйони українців. «Мало якому народові в світі доводилося переживати трагічнішу, нещаснішу долю, як та, що зазнав за своє історичне життя... народ український»¹, — писав свого часу академік С. Єфремов, який, до речі, і сам став жертвою цієї системи. Але ми не знали про це, бо десятиліттями істину ховали в глибинах архівних і бібліотечних спецховищ, а історію писали і переписували, не відступаючи від дискучих рамок героїчно-переможної партійної концепції. Тільки зараз народові повертається правдива історія без перекручень, деформацій і відкритої брехні. Тільки тепер ми можемо впевнено сказати, що в Україні була практично відсутня база для так званої соціалістичної революції, а тим більше для братовбивчої громадянської війни. Вони були експортовані з Росії, нав'язані Центральній Раді, а потім Директорії російськими комуністами, до яких приєдналася більшість місцевих більшовиків (в основній своїй масі росіян і євреїв). Як приклад, проаналізуємо результати виборів до Всеросійських Установчих Зборів, які відбулися в Україні в листопаді 1917 р. З 7,6 млн. виборців за українських есерів віддали голоси 3,4 млн. (45%), за українських соціал-демократів — 0,5 млн. (6,5%), за російських есерів — 1,9 млн. (25%), за більшовиків — 754 тис. (10%)². Причому, з цих 754 тисяч 478 тисяч голосів вони набрали на двох фронтах (Південно-Західному і Румунському) та на Чорноморському флоті. Тобто, якщо відкинути військових, з-поміж яких були представники різних регіонів Росії, то за більшовиків проголосувало лише 276 тис. виборців (бл. 5%). Програла вони вибори і на Чернігівщині. За українських есерів віддали голоси 484156 чол. (49,7%), за російських есерів — 105529 чол. (10,8%) і за більшовиків — 271174 чол. (27,8%)³.

Однак це вже не могло принципово вплинути на подальший перебіг подій. В. Ленін, як розумний політик, звичайно ж врахував розклад політичних сил в Україні. Оскільки для прямої збройної агресії на той час у нього не було ні сил, ні можливостей (Брестський мирний договір з Німеччиною ще не був підписаний), то, як пише Т. Гунчак, почалася ця агресія «зі спорадичних виступів більшовицької армії». Загальна тактика більшовиків зводилася спочатку до того, що їхні загони захоплювали українські міста і проголошували там радянську владу. У тих акціях їм допомагали більшовицькі бойові дружини, які склалися з місцевих, переважно міських, елементів. Ця тактика цілком відповідала політиці Леніна, метою якої було створити враження, що воює проти Центральної Ради не російський радянський уряд, а солдати, селяни і робітники України, котрі прагнуть скинути небажану їм владу. Паралельно більшовики повели справжній пропагандистський наступ». ⁴ І така тактика виявилася цілком успішною. 26 грудня 1917 р. (8 січня 1918 р. за н. ст.) більшовики захопили Харків, 19 січня (1 лютого) 1918 р. — Полтаву, 24 січня (6 лютого) — Ромодан і Кременчук. Вранці 26 січня (8 лютого) червоні війська увійшли до Києва.

Але ще до цього, у листопаді — на початку грудня 1917 р. у селах України почали з'являтися «революційні» агітатори, що приїхали з Півтера. «Прийшовши в поселення у солдатській формі, маючи при собі всілякого роду зброю і відрізняючись особливою зухвалістю і нахабством, ці особи взялися за організацію військово-революційних комітетів, — писав у своєму звіті у березні 1918 р. начальник Чернігівської повітової міліції. — Вони склали постанови про вибори членів комітету і пропонували мешканцям даного поселення ці постанови підписувати. Траплялося, що значна частина населення спочатку ухилялася від підписання цих самочинних документів, але, кінець кінцем, під тиском і погрозою озброєних хуліганів давала свої підписи на постанови. А тих, хто ухилявся, оголошували контрреволюціонерами і застосовували до них смертну кару». ⁵ Агітатори закликали селян громити поміщицькі економії, у першу чергу найкультурніші із них, під ленінським гаслом «грабуй награбоване». Внаслідок цього по багатьох повітах Чернігівщини прокотилася хвиля погромів і пограбувань. «Дикі орди нічого не залишали в економіях, що громилася. Тягли коней, волів, корів, свиней, хліб, плуги, борони, меблі і інший домашній посуд, господарські заготовки продуктів, знищували конторські книги, зривали з петель двері, виривали віконні рами, лічні засуви, душники, гвіздки, розбирали по частинах складні дорогі сільськогосподарські машини — молотарки, сортувалки, сівалки, жатки, снопов'язалки». ⁶ І все це, як правило, супроводжувалося брутальним насиллям і зловживаннями. Тільки протягом листопада-грудня 1917 р. у Полтавській, Харківській і Чернігівській губерніях розгромили близько 150 маєтків. ⁷ Цим свавіллям у багатьох випадках керували сільські комітети. «Всі ці сільські «військово-революційні» комітети діяли як кому заманеться, не рахуючись ні з законами, ні з нормами моралі. Наприклад, члени Седнівського ВРК Чернігівського повіту встановили собі місячний оклад у 150 карбованців, а оскільки грошей не було, то обклали контрибуцією власників шкіряних заводів у Седневі, розсилаючи їм повістки такого змісту: «Пропонуємо Вам внести 20 000 крб. При невиконанні цього протягом 3-х діб з дня отримання повістки Ваше майно буде конфісковане, а Ви будете віддані до суду військово-революційного трибуналу». Були також повістки на 10 000, 5 000, 1 000, 500 карбованців». ⁸

Члени ВРК села Локнистого Березнянської волості заарештували двох селян, звинувативши їх у контрреволюції: ті не з'явилися на сход. організований ВРК, не поставили своїх підписів на постанові і не взяли

участі у розграбуванні поміщицької економії. Коли ж трибунал при Березнянській Раді їх виправдав, то голова Локнистенського ВРК знову цих селян заарештував, вивів у поле і розстріляв. Було вбито членами ВРК і начальника Березнянської міліції, який спробував роззброїти місцеве населення.⁹ «Крайньою ж непримиренністю відрізнялася більшовицька діяльність тих ВРК, на чолі яких стояли матроси Балтійського флоту»,¹⁰ — констатував у звіті начальник Чернігівської повітової міліції.

У самому ж Чернігові господарював червоногвардійський загін М. Порадіна, який без бою захопив місто 21 січня (3 лютого) 1918 р. «У перші ж дні нова влада заявила себе як влада терористична», — писала 7 березня 1918 р. газета «Черниговский край». Ось частковий перелік тих «подвигів», які учинили порадинці за період свого перебування у Чернігові (вони залишили місто 16 лютого (1 березня) 1918 р.): 1) Розгромили і пограбували садибу Савича на Бобровиці: 3/4 худоби перерізано, в домі розбиті і поламані всі меблі (у т. ч. і рояль), збиті прикраси з груб, пошкоджені картини, знищена бібліотека; 2) У кількох осіб «реквізовано» коней; 3) У магазинах вилучено велику кількість товарів і видано «платіжні розписки»; 4) У багатьох помешканнях проведені обшуки, які супроводжувались крадіжками матеріальних цінностей; 5) Була визначена контрибуція в 675 тис. карбованців на організацію, установи і приватних осіб. Тільки втеча більшовиків врятувала місто від поголового грабунку; 6) Убитий пострілом у потилицю гімназист М. Лебідь, ручною бомбою убитий офіцер Печеновський; 7) При повній забороні вживання спиртних напоїв у місцях постою більшовиків вони текли рікою, що брала початок з місцевого винного складу. При цьому відбувалося все те, що супроводжує п'яні оргії.¹¹ «А в останні дні свого перебування в місті Чернігові, — показував 27 березня 1918 р. міліціонер Ф. Райко, — як чини штабу, так і рядові «більшовики» майже постійно були в стані сп'яніння».¹²

15 (28) лютого 1918 р. солдати загону Порадіна у готелі «Царград» схопили двох писарів Управління військового начальника 24-річних Н. Чеботька та С. Ніколаєнка. Їх відвели до губернаторського будинку, де знаходився штаб більшовицького загону, і після короткої розмови з командиром вивели до саду і вчинили стрілянину. Чеботько був убитий наповал, а Ніколаєнко тяжко поранений (йому вдалося вижити). Як потім вихвалявся один з учасників екзекуції, Чеботька і Ніколаєнка розстріляли за те, що знайшли у них якісь «царські документи».¹³

Однак у 1918 р. більшовикам недовго довелося володарювати на українській землі. 9 лютого делегація Центральної Ради підписала у Бресті мирний договір з Німеччиною, згідно з яким австро-німецькі війська мали зайняти Україну. 18 лютого вони розпочали свій наступ, а вже 1 березня 1918 р. до Києва увійшли українські загопи (німці і австрійці вступили до міста наступного дня). Ось як описував втечу «червоних» з Києва М. М. Могилянський: «Картина утечі більшовиків була вельми оригінальна: здавалося, пів-міста обивателів від'їздить або переїздить на нові квартири. Візники і підводи, навантажені усяким домашнім скарбом, подушками, самоварами, перинами, стільцями... і усе це неслося похапцем під охороною одного, двох солдатів червоної армії, озброєних гвинтівками».¹⁴ Подібним чином, мабуть, тікав з Чернігова і Порадін. Але обоз награвованого майна відбив селянський партизанський загін. Солдатів, які супроводжували обоз, частково перебили, а решта розбіглася.

Під час відступу більшовики влаштували справжній погром і у Козельці: убивали невинних, грабували крамниці, з казначейства забрали всю готівку, на пошті пограбували касу і прихопили всі телефонні апарати.¹⁵ У Конотопі при втечі реквізували у казначействі 273 тис. крб.,¹⁶ у Глухові розстріляли близько 400 чоловік, у тому числі й учнів місцевої гімназії, як майбутніх «буржуїв» (ініціатор цього злочину матрос-балтієць Циганок загинув випадково, заряджаючи бомбу, яка вибухнула у нього на колінах. Поміраючи, він заповів поховати себе у скленій місцевій поміщенні з належними почеснями, для чого червоногвардійці вигнали мешканців міста для участі у жалібній церемонії).¹⁷

Та й самі більшовики у своїх таємних зведеннях досить відверто характеризували ситуацію. Армія Ремньова (відступала по території Чернігівщини): «Згідно з телеграмою від 18 цього квітня, армія безладно відступає перед роз'їздами гайдамаків і німців, учиняючи грабежі і насильства, тероризуючи залізничників. Реальної сили тепер армія собою не являє». ¹⁸ Новозибківська група (теж відступала по чернігівській землі): «Загони цієї групи повністю деморалізовані і при перших серйозних діях розбігаються, не виконуючи покладених на них завдань, грабуючи навколишнє населення».¹⁹

Відтак німці й гайдамаки вже до кінця квітня 1918 р. зайняли майже всю Україну і Крим. Але жовтнева революція 1918 р. в Австро-Угорщині і листопадова революція в Німеччині дали можливість ленинському урядові анулювати 13 листопада 1918 р. Брестський договір і знову розпочати бойові дії проти України. У другій половині грудня 1918 р. група у складі 1-ї та 2-ї Українських радянських дивізій, загону І. Коженикова і загону так званих інтернаціоналістів (китайців, латишів, мадярів) почала наступ проти військ Директорії, створеної 13 листопада на чолі з В. Винниченком. Не відчуваючи значного опору, червоні війська вже 20 січня 1919 р. вийшли на рубіж Крути—Полтава—Синельниково, а 5 лютого оволоділи Києвом. Чернігів капітулював ще 12 січня під ударами богуців М. Щорса. Через деякий час після цього до міста прибув і каральний меч революції — губернська Надзвичайна комісія, яку очолював Левін. Чекісти спочатку розмістилися у готелі «Марсель», а потім перебралися до будинку по вул. Олександрівській (нині вул. Кирпоноса, зараз там міститься міська санепідемстанція), Чернігівська губЧК була організована найпершою серед губернських Надзвичайних комісій в Україні ще в серпні 1918 р. у м. Почепні. Прибувши до Чернігова, чекісти відразу приступили до виконання покладених на них більшовицькою партією завдань. Тільки за чотири засідання січня 1919 р. колегія губЧК «засудила» до розстрілу 17 чоловік «за активні дії проти Радянської влади» та «за службу у гайдамаків». ²⁰ Протягом січня-лютого 1919 р. були сформовані і повітові надзвичайки (правда, у червні 1919 р. вони були ліквідовані, а їхні функції надалі виконували відділи управління повітвиконкомів, а згодом повітполітбюро). «Тільки що утворені органи ЧК негайно приступили до активних дій по наведенню революційного порядку»,²¹ — писалося в одній з книг з історії ВУЧК. Як наводився цей революційний порядок і яке враження це справляло на місцеве населення, можна зрозуміти з такого факту. 29 березня 1919 р. колегія Остерської повітЧК засудила до розстрілу 14 чоловік. О 3 години ночі 30 березня у дворі місцевої тюрми відбулася еказекуція. Приречених вбивали у три партії. Один заарештований не хотів виходити з камери, однак його витягли силою і у коридорі застрелили в голову.²² Як показував згодом діловод тюрми С. Броварник, «фатальна ніч відняла душевний спокій і півжиття не тільки у мене, але й у всіх службовців тюрми, які були свідками всього, що відбувалося». ²³ Звичайно, такі випадки, про які миттю дізнавалося все місцеве населення, а також значні політичні прорахунки більшовиків, особливо в політиці на селі, не могли не призвести до масових

виступів проти радянської влади. Тільки у квітні 1919 р. у Чернігівській губернії було зафіксовано 19 таких виступів.²⁴

Одним з перших у березні-квітні 1919 р. проти більшовиків виступив начальник Борзнянської міліції Шекера. Тільки з села Максимівки у його загін вступило близько 100 чоловік. Взявши Ічнію, Шекера повів наступ на Борзну і теж взяв її.²⁵ Пізніше повідомлялося, що до виступу Шекери Ічніянська парторганізація нараховувала 25 чоловік, а після початку виступу — тільки 7.²⁶ Становище для більшовиків стало просто критичним: радянські органи не функціонували, активісти розбіглися, а дехто примкнув до повсталих. І тому, після відновлення радянської влади у Борзні, 24 травня 1919 р. було створено повітовий оперативний штаб «п'яти», на який покладалася «вся влада в придушенні всіх спроб проти Радянської влади найсуворішими заходами».²⁷ Вже у червні 1919 р. штаб «п'яти» у повітовому центрі викрив контрреволюційну організацію з 58 чоловік. Керівники цієї міфічної організації були розстріляні. Але більшовики отримали протилежний ефект від того, на який сподівалися. 2 липня 1919 р. Борзнянський уком КП(б)У доповідав у Чернігів: «У період часу з 20 червня і по даний час банди до того збільшилися, що з невеликими загонами, які посилаються у службових справах, вступають у відкритий бій».²⁸

У тому ж таки Борзнянському повіті діяв великий загін отамана Ангела, організований ще у грудні 1918 р. Загін частенько навідувався до с. Іванищі Прилуцького повіту, де у квітні 1919 р. підняв повстання проти більшовиків отаман П. Вернигора. Одним з приводів до цього послужило засудження до розстрілу «за контрреволюцію» колегією Прилуцької повітЧК 80 чоловік. В ніч з 12 на 13 квітня 46 з них встигли розстріляти, але над іншими виконання вироку призупинили «внаслідок придушення відкритих повстань, що вибухнули».²⁹

Влада відповідала на антибільшовицькі виступи посиленням репресій і політикою червоного терору. У газетах, офіційних документах дедалі частіше почали з'являтися заклики до нещадної боротьби з куркульською контрреволюцією. Так, 15 липня 1919 р. в газеті «Вісті ВУЦВК» було вміщено статтю голови РНК України Х. Раковського про куркульські повстання. Поряд зі звичними закликами до нещадного їх придушення там містилася і така «езуїтська» думка: «...вважати село колективно відповідальним за бандитські дії, які відбуваються в його районі». Через два дні ця теза знайшла розвиток у постанові Ради робітничо-селянської оборони. Цією постановою надавалися широкі репресивні права як губкомітетам оборони, так і повітовим виконкомом. Зокрема, повітвиконкоми мали право: «а) під круговою порукою населення покласти на всі села кожного району відповідальність за які б то не було заворушення, а тим більше виступи, зобов'язавши населення доводити до відома волосних військових комісарів про всіх підозрілих осіб, помічених у селах...; б) з сіл, виявлених у співчутті або прихованні контрреволюційних банд, взяти заложників з числа куркулів-багатіїв і у випадку контрреволюційних виступів — заложників розстріляти». Вони могли також накладати контрибуцію, виселяти сім'ї ватажків і призвідників повстань, конфісковувати їхнє майно. Губкомітетам оборони надавалося право оголошувати стан облоги у місцевостях, охоплених повстаннями, влаштовувати у повітах і районах польові військквотрибунали і т. п.³⁰

Фактично влітку 1919 р. в тилу Червоної Армії існував справжній внутрішній фронт. Антирадянські виступи стали масовим явищем. У них брала участь значна кількість селян, у тому числі і найбільш бідних. Тільки за дві декади липня 1919 р. таких виступів в Україні НКВС зареєстрував 207.³¹ Про розмах селянського руху на Чернігівщині можна судити з того, що 18 липня 1919 р. вся територія губернії для бо-

ротьби з повстанцями була розділена на 3 бойові райони: 1) Крелевський (Новгород-Сіверський, Глухівський і Крелевський повіти); 2) Середній (Чернігівський, Ніжинський, Конотопський, Борзнянський, Городнянський і Сосницький повіти); 3) Остерський (Козелецький і Остерський повіти). Кожний район у свою чергу розділявся на бойові дільниці (від 3 до 6).³² Тоді ж вся «буржуазія» Чернігова була поділена на 4 категорії: 1) «контрреволюційна буржуазія», яку потрібно було взяти в заложники і тримати під вартою; 2) «велика буржуазія» — підлягає зарахуванню у перші роти робочих батальйонів для найважчих робіт; 3) «середня буржуазія» — підлягає зарахуванню у тилове ополчення; 4) «дрібна буржуазія» — стоїть на обліку.³³ 21 липня 1919 р. губкомітет оборони постановив: «Наказати всім повітам взяти із сіл заложників (куркулів)». ³⁴ 28 липня 1919 р. відновив роботу Надзвичайний ревітрибунал (звичайні ревітрибунали діяли постійно) на чолі з О. Одишним і відразу ж постановив у порядку чергового терору розстріляти 23-річного М. Лабарського.³⁵

Комуністична влада тільки у політиці червоного терору, в арештах і взятті заложників вбачала вихід із ситуації, що склалася. Арешти набули масового характеру. Про це, наприклад, свідчить і такий факт: 20 липня 1919 р. наркомзем України В. Мещеряков змушений був направити телеграму до Чернігівської губЧК і до губкомітету оборони з протестом проти незаконних арештів агрономів у повітах губернії, які «явно ставлять під загрозу збирання врожаю».³⁶

Наведемо ще два витяги з документів, які стосуються літа 1919 р. і характеризують ситуацію на Чернігівщині. «У Бахмацькому повіті масовий бандитизм. Банди чисельно ростуть. Червоноармійці 20-го Радянського полку, незадоволені привілейованим становищем командирів, самочинно залишають полк (був розташований у Бахмачі, — В. Р.)». ³⁷ «В Синявці Чернігівської губернії агітували не йти до Червоної Армії, бити комуністів і жидів. Члени волвиконкому втекли. Загін комуністів, який прибув з Корюківки, ліквідував банду. Частина куркулів розстріляна».³⁸

У кінці липня — на початку серпня 1919 р. (точну дату встановити не вдалося) в Чернігові чекісти розстріляли відомого у місті та за його межами громадського діяча О. Бакуринського з сином і трьох братів Зароховичів. Цей злочин буквально сколихнув Чернігів. Розбиратися приїздила навіть комісія з Києва, котра, як і слід було сподіватися, засвідчила «законність» цього та інших розстрілів.³⁹

Скільки ж людей було заарештовано і розстріляно у Чернігівській губернії протягом липня-серпня 1919 р., в місяці найлютішого червоного терору? Точні відомості відсутні, але в архівах збереглися бодай фрагментарні відомості. Так, на 20 липня 1919 р. у Чернігівській тюрмі утримувалося 82 чол., закріплених за ревітрибуналом,⁴⁰ а газета «Вечерние огни» повідомляла, що після зайняття денікінцями міста із тюрми звільнили понад 200 чоловік.⁴¹ На липень 1919 р. у Городнянській тюрмі перебувало 75 чол., з яких п'ятьох розстріляли.⁴² 25 липня 1919 р. у Городні розстріляли за контрреволюцію ще 15 чоловік.⁴³ А в губернії, крім Чернігівської і Городнянської тюрм, існували ще й Новгород-Сіверська, Глухівська, Конотопська, Остерська, Козелецька, Роменська, Ніжинська. От і порахуйте...

7 серпня 1919 р. загальні збори комуністів Борзнянщини ухвалили таку резолюцію: «Червоними штурмовими колонами, згуртованими революційною дисципліною, ми відіб'ємо натиск озвірілого ворога, — за допомогою нещадного червоного терору знешкодимо буржуазію, яка ховається і організовує куркульсько-білогвардійські банди. Немає місця м'якотілоості і послабленню з нашого боку у боротьбі з нашими класовими ворогами».⁴⁴ Скільки невинних людей постраждало після тако-

го рішення, можна лише здогадуватися. 23 серпня 1919 р. Комітет робітничо-селянської оборони Чернігівщини постановив, що Чернігів розбивається «з метою запобігання усякого роду контрреволюційних повстань, провокаційних виступів» на кілька районів. З кожного району бралися заложники і на випадок «в одному з районів міста яких-небудь заворушень або виступів контрреволюційного характеру, появи прокламацій, замаху на товаришів червоноармійців, членів радянських партій або радянських працівників, пошкодження телефонних проводів, — заложників даного району розстріляти».⁴⁶

Одночасно, відступаючи під тиском денікінців і повсталих селян, більшовицькі війська чинили терор на місцях. У с. Ольшани Прилуцького повіту вони розстріляли учителів Прилуцького комерційного училища 30-річного В. Могілянського і 29-річного В. Фуклева. «Понівечені їхні тіла знайдені роздягнутими у яру в Ольшанах, де будучи відвезеними з Журавки, були вбиті більшовиками», — писала газета «Прилуцкая мысль» 28 серпня 1919 р. 22 серпня 1919 р. більшовицький загін, зламавши опір жменьки захисників с. Іванця, пограбував місцеве населення, перебив стариків, жінок, дітей, спалив село. «Озарілі, дикі банди кидали до палаючих будівель живих людей, які рятувалися з полум'я!.. Згоріло близько 700 хат, маса хліба, худоби, свиней, коней. Уціліло тільки передмістя Іванці — Замостя, завдяки викупу в 40 000 крб... Збитки мільйонні. Жертв сотні».⁴⁷ Щось подібне більшовики чинили і в Козелі, де розстріляли більшу частину дорослого чоловічого населення.⁴⁸

12 жовтня 1919 р. у Чернігів увійшли денікінці, однак вже 6 листопада місто знову зайняли більшовицькі війська. 10 листопада до роботи приступили і чернігівські чекісти. Очолив губЧК С. Вольський. Виступаючи на засіданні губревкому 8 грудня 1919 р., він звітував: «Роботи серйозної у Чернігові поки що немає. Велика буржуазія на 90% втекла. Попадається більше всього дріб'язок, чим і пояснюється великий процент звільнених. За період, який пройшов, поступило 73 справи на 90 чоловік. Колегія губЧК розглянула 32 справи на 42 винуватчених. Постановили розстріляти 7 чоловік, 30 чоловік звільнили. У конітабір направлено 3 чоловіки».⁴⁹ Але діяльність самого Вольського незабаром стала об'єктом розслідування спеціальної комісії, створеної губкомом КП(б)У. Члени комісії, оглянувши приміщення, де утримувалися заарештовані, констатували: «заарештовані утримуються у двох маленьких кімнатах (довжиною бл. трьох аршинів і такої ж ширини), брудних, темних і задушливих. Число заарештованих досягає в одній і другій кімнаті близько 15 чоловік (тим часом максимально можливо) помістити 10 чоловік у двох кімнатах). Заарештовані у більшості випадків сидять більше призначеного строку, деякі сидять по два-три тижні і навіть більше. За заявами заарештованих, їжа розкрадається наглядачами. Факт розстрілів у дворі губЧК, згідно заяви т. Жукова (співробітник юридичного відділу губЧК, — В. Р.), встановлений нашим особистим оглядом: виявлено два труни, трішки покриті снігом. Приміщення, де міститься губЧК, перебуває в антисанітарному стані».⁵⁰ Про завфінгоспа губЧК Д. Козловського комісія писала у звіті: «Людина завжди п'яна, робить все на свій розсуд, ходить на обшуки без ордера і виключно шукає горілку».⁵¹ Були також виявлені й інші факти свавілля та зловживань.⁵² Розслідування закінчилося тим, що Вольського виключили з партії, а справу закрили у зв'язку з амністією (у липні 1937 р. старший лейтенант держбезпеки С. Д. Вольський обіймав посаду начальника особливого відділу 45-го механізованого корпусу Київського ВО і продовжував вершити долі людей).

...Спливла кров'ю Чернігівщина. У полум'ї братовбивчої війни стверджувалася на українській землі нав'язана ззовні влада, яка трималася на багнетях, ошуканстві і соціалній демагогії. Розпочалася нова доба у багатостраждальній історії України — доба комуністичного тоталітаризму.

Джерела та література:

1. Ефремов С. О. Історія українського письменства. — Нью-Йорк, 1991. — Т. 1. — С. 9.
2. Ленін В. І. Повне збір. творів. — Т. 40. — С. 3—9.
3. Черніговский край. — 1918. — 4 явваря.
4. Гулячак Т. Україна: перша половина ХХ століття. — К., 1993. — С. 121.
5. Черніговский край. — 1918. — 24 марта.
6. Волынская молва. — 1918. — 30 явваря.
7. Українська РСР в період громадянської війни. — К., 1967. — Т. 1. — С. 147.
8. Черніговский край. — 1918 — 27 марта.
9. Там само. — 24 марта.
10. Там само. — 31 марта.
11. Там само. — 7 марта.
12. Державний архів Чернігівської області (далі — ДАЧО). — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 527. — Арк. 18.
13. Там само. — Арк. 4, 4 зв, 5, 9, 18 зв.
14. Архив русской революции. — М., 1991. — Т. 11. — С. 79.
15. Черніговский край. — 1918. — 7 марта.
16. Там само. — 24 марта.
17. Архив русской революции. — М., 1991. — Т. 11. — С. 78.
18. Какурин Н. Е. Как сражалась революция. — М., 1990. — Т. 1. — С. 133.
19. Там само. — С. 133.
20. ДАЧО. — Ф. Р-8477. — Оп. 3. — Спр. 6. — Арк. 4, 7, 8, 9 зв, 10, 11.
21. Маймескулов Л. Н., Рогожин А. И., Сташис В. В. Всеукраинская Чрезвычайная комиссия (1918—1922). — Харьков, 1990. — С. 38—39.
22. ДАЧО. — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 393. — Арк. 11.
23. Там само. — Арк. 9 зв-10.
24. Літоне революції. — 1928. — № 2. — С. 106.
25. Архив УСБУ по Чернігівській області. — ФП-12817. — Арк. 8 зв, 9.
26. ДАЧО. — Ф. Р-477. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 9.
27. Там само. — Арк. 37 зв.
28. Там само. — Арк. 13.
29. Боротьба за Жовтень на Прилуччяні. — Прилуки, 1927. — С. 146.
30. ДАЧО. — Ф. Р-15. — Оп. 4. — Спр. 1. — Арк. 124—126.
31. Українська РСР в період громадянської війни. — К., 1968. — Т. 2. — С. 317.
32. ДАЧО. — Ф. Р-2201. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 2, 3, 9.
33. Там само. — Ф. Р-15. — Оп. 4. — Спр. 1. — Арк. 23.
34. Там само. — Арк. 262.
35. Там само. — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 5.
36. Там само. — Ф. Р-15. — Оп. 4. — Спр. 1. — Арк. 132.
37. Державний архів Російської Федерації. — Ф. — 130. — Оп. 2. — Спр. 709. — Арк. 4.
38. Там само. — Арк. 10.
39. ДАЧО. — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 88.
40. Там само. — Спр. 13.
41. Вечерне огни. — 1919. — 13 октября.
42. ДАЧО. — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 3—4.
43. Там само. — Спр. 1. — Арк. 32.
44. Там само. — Ф. Р-8477. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 65.
45. Там само. — Ф. Р-15. — Оп. 4. — Спр. 1. — Арк. 239.
46. Прилуцкая мысль. — 1919. — 28 августа.
47. Вечерне огни. — 1919. — 19 сентября.
48. ДАЧО. — Ф. Р-4609. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 8.
49. Там само. — Спр. 19. — Арк. 73.
50. Там само. — Арк. 37 зв.
51. Там само. — Арк. 2, 20, 36.